

De oertijd van Zuid

In het Joke Smit College in Amsterdam-Zuid wordt een opvallende wandschildering van Marie Hubrecht over de groei van de wereld gerestaureerd. Plots deinden de zeleeleïen. Tekendocent Dicky van der Zalm vertelt. TEKST MARGIT WILLEMS ·

FOTOGRAFIE PIET HERMANS

Een stuk steenkool met den afdruk van een varen... we hebben het allen wel eens gezien toen we in den oorlogstijd geen anthraciet konden krijgen en steenkool stookten. Hoe was het toen lang, lang geleden deze stenen afdruk een groene plant was? (...) Welke geluiden leefden daar in het oerwoud? We weten van den Mammouth die gestorven is ten gevolge van de temperatuursverhoging, ook dat is duizenden jaren geleden. Is niet alles langzaam gegroeid, geworden en weer verworven en vergaan? Wij leven in het Quartaire (vierde) tijdperk en in het vorige deel, het Diluviale, is de mensch voor het eerst opgetreden en heerschte zoals in het eerste deel, het Cambrium, lagere zeedieren heerschten...

(Tine Lepoutre, Algemeen Handelsblad 26-02-1931)

'Nou, hier hingen een paar grote bol-lampen...' Dicky van der Zalm, kunsthistoricus en docent tekenen, wijst midden in de bestoven hal vol bouwmaterialen naar het plafond. 'Bijna al het zicht op de muren werd je daardoor ontnomen.' Achter in de donkere ruimte

van het Joke Smit College ligt het trapportaal naar de bovenverdiepingen. Door het raam boven de klapdeuren valt een massa daglicht naar binnen, een prachtig staalje architectuur.

Dicky: 'Maar juist door dat schelle tegenlicht vielen de muren ons nog minder op.'

Dicky werkt al zestien jaar in het monumentale schoolgebouw aan de Reijnier Vinkeleskade. 'Ik liep, net als al mijn collega's, dagelijks langs die opvallende, duistere wandschilderingen. Natuurlijk wisten we dat het schilderij er was en dat Marie Hubrecht het

maakte, maar dat was dan ook het enige. Pas toen de schildering op een dag eindelijk eens goed werd belicht ontdekten we hoe uniek die was.'

In 1926 opende in Amsterdam het Gemeentelijk Meisjeslyceum zijn deuren. Er was een groeiende behoefte aan voortgezet openbaar onderwijs voor meisjes, om hun weg naar de universiteit te vergemakkelijken. Het kersverse Amsterdamse-Schoolgebouw, ontworpen door Nicolaas Lansdorp met assistentie van Bernard Lubbers, was prachtig gelegen, midden in Plan Zuid van Berlage, en aan de buitengevel versierd

met beeldhouwwerk van Hildo Krop (1884-1970). Voor de binnendecoratie van de hal kreeg Marie Hubrecht (1865-1950) opdracht om een wandschildering te maken. Of beter gezegd: Marie was zelf op de wethouder van Onderwijs,

de heer Polak, afgestapt om te vragen of ze ergens in een Amsterdams schoolgebouw een wandschildering kon maken. Drie weken later kon ze beginnen.

65 vierkante meter

Dicky: 'Voordat Marie aan deze wandschildering begon, had ze tijdens een van haar vele bezoeken aan haar vriendin, directrice van een school in Oslo, gevraagd of ze in het ongezellige lokaal van de laagste klas een wandschildering voor de kinderen mocht maken. Dat werd het paradijs, waarin het krioelde van de dieren. De kinderen waren dermate onder de indruk en enthousiast dat Marie dacht: als dit zo'n enorme uitwerking op kinderen heeft, dan moeten ze het ontstaan en de groei van de wereld kunnen zien.'

Om met een wandschildering het vak natuurlijke historie, dat meestal bestond uit een bladzijden lange opsomming van droge tijdtabels, nieuw leven in te blazen, om te kunnen laten zien wat er zoal met de wereld is gebeurd en dat wij maar een miniem onderdeelje zijn van die onmetelijke tijden, besloot Marie de paleontologie te gaan bestuderen. Ze liep toen al tegen de zestig, maar niets hield haar tegen om naar Londen en Napels te reizen, zich door wetenschappers uit heel Europa te laten voorlichten en in musea en instituten fossielen en skeletten te bekijken.

Dicky: 'Haar oudere broer was een bekend zoöloog en haar oudere zuster Bramine had een zekere faam als portretschilderes. Waarschijnlijk was Marie's bestemming als nakomertje in haar gezin om ooit haar ouders te gaan verzorgen. Maar nadat haar moeder in 1901 was overleden, stierf haar vader in 1902 en verviel deze taak. Marie had dus op haar 37ste de handen vrij, was bemiddeld, kon reizen en bewoonde samen met Bramine het grote familiehuus met drie atelierruimtes in Doorn. Toen Bramine in 1913 stierf erfde ze er nog een vierde atelier bij, in Taormina. Voor het grootste doek van de wandschildering in Amsterdam wilde ze ook nog een schuur tot atelierruimte vergroten, maar ik heb een brief gelezen waarin

haar neef schrijft: "Nee dat moet ik je afraden, het kost veel te veel geld. En ga nu niet mama hierover aan haar hoofd zeuren. Je weet hoe het gaat met jou, als het klaar is ben jij alweer weg..." Dat zegt wel iets over Marie, maar ze heeft het toch gedaan. Ze wilde tijdens het schilderen afstand kunnen nemen van het zeven meter grote doek.

Op in totaal 65 vierkante meter doek, bevestigd op lattenramen, schilderde ze een impressie van de geologische tijdperken, van het Cambrium tot het Krijt. Toen het Meisjeslyceum in 1926 werd geopend hingen er al twee doeken, rond 1928 droeg ze de gehele wandschildering officieel aan de gemeente over.

Bewijsdrift?

'In oktober 2012 was er sprake van dat het huidige Joke Smit ROC uit dit gebouw moest', vervolgt Dicky. 'Ik ben toen een blog begonnen over de geschiedenis van het gebouw en onze school om de bijzondere koppeling te laten zien tussen het voormalige Meisjeslyceum en de Joke Smit School, destijds de tweede-kansopleiding voor volwassen vrouwen. Ik kwam in de zijlijn wat dingen over de wandschildering tegen, maar pas toen we een jaar later hoorden dat er een verbouwing kwam en dat we in het gebouw mochten blijven, vroeg mijn collega Peter, de altijd alerte wiskundedocent, aan mij: "Weet jij wat er met de schilderijen gaat gebeuren?" We bedachten dat we dit schilderij moesten gaan redden! Alleen was er binnen het ROC maar net genoeg geld voor die verbouwing, er zat echt geen restauratie van de wandschildering meer in. Maar onze eigen schoolleiding zei meteen: "We gaan dit goed aanpakken."

We hebben ons toen eerst door een restaurator laten adviseren. Er zitten scheuren in de doeken, in totaal zes meter, die moeten met de hand worden dichtgehecht. Verder moet de hele schildering worden gereinigd en gedou-bleerd (*omgedoekt - mu*). De restaurator heeft ook bekeken of drie andere, weg gewitte muurschilderingen van de schilder Gerard Westermann (1888-1971) nog terug te halen waren, maar dat bleek niet mogelijk. De wandschildering van Marie was ooit wel gefotografeerd en gedocumenteerd door het Stedelijk Museum omdat het tot de zogenaamde buitencollectie van het museum behoorde. Het werk bleek be-

kend bij het Rijksbureau voor Kunst-historische Documentatie, maar er is nooit onderzoek naar het werk gedaan. Met de symbolische verkoop van het gebouw door de gemeente aan het ROC kwam het automatisch in bezit van het Joke Smit College en raakte het nog meer uit het zicht van overheidsinstan-ties. En tja, eerlijk is eerlijk, Marie heeft met dit werk een educatief doel voor ogen gehad. Dat is nou juist het aardige, dat er zowel een onderwijs-historische als een kunsthistorische kant aan zit. De Rijksdienst reageerde destijds ook terughoudend toen ik vroeg

of ze misschien iemand hadden die onderzocht naar ene Marie Hubrecht en haar schildering kon doen. Dit onderzoek doe ik nu ondertussen met veel plezier zelf.

Ik probeer haar in haar tijd te plaat-sen, kom bijvoorbeeld terecht bij na-tuurschilders als Koekeoek en de be-kende schoolwandplaten die Wolters-Noordhoff tussen 1915 en 1935 uitbracht. In Marie lijkt het weten-schappelijke van haar grote broer en het kunstenaarsvak van haar zus te zijn verenigd. Op je zestigste zo'n project starten, zulke grote vlakken schilderen,

dat moet je toch aandurven! Ze deed het gewoon. En dat in die tijd. Bewijs-drift? Wellicht. Ze is nooit getrouwd ge-weest en had geen kinderen. Wel is er veel sprake van de vriendin in Noor-wegen. Marie had een fragmentarische schildersopleiding gehad en was lid van de Haagse Kunstkring waar ze één keer exposeerde, veel meer ben ik over haar nog niet tegengekomen.'

Naïef

Tot Dicky's spijt heeft Marie Hubrecht de wandschildering op portretlinnen gemaakt. 'Een veel te dun materiaal voor zo'n oppervlak en een tikje ama-teuristisch. Dat ze de randen van haar doeken grafisch decoreerde met gestileerde diervormen getuigt van een po-ging om haar educatieve schildering te rijmen met de Amsterdamse-Schoolstijl. Maar door die decoratieve rand lijken haar doeken op gobelins, daarmee sluit ze weer helemaal niet aan bij de stijl van haar tijd. En haar eigen schilder-stijl is moeilijk te plaatsen, op het naï-ve af. Marie kwam uit een rijke, artis-tieke, liberale en zeer ondernemende patriciersfamilie uit Leiden. Haar vader was advocaat en secretaris-generaal bij

Binnenlandse Zaken en de familie bezat een kunstcollectie die nog steeds door een stichting wordt beheerd.

Ik ben op het spoor van een paar fa-milieleden gekomen, die bleken niets van een wandschildering af te weten! Een van hen bleek de originele goua-ches van Marie's boek *Verdwenen we-relden* te bezitten. Want jawel, na de oplevering van die enorme wandschild-ering werkte ze nog twintig jaar, tot haar tachtigste, aan een boek waarmee ze de rest van "de jeugd van alle lan-den" hoopte te bereiken. Het is inder-daad verschenen. Ik heb haar schets-boeken gezien en er is een persoonlij-k archief met dagboeken en brieven.'

Oprollen

Maar nu eerst de crowdfunding voor de restauratie. 'Eerst behouden, dan verder met de achtergronden. Enkele enthousiaste collega's zijn bij dit project be-trokken. De doeken zitten nu nog zorg-vuldig onder houten platen verpakt, de restaurator wil ze pas van hun frames halen en oprollen als ze weet dat ze er meteen mee aan de slag kan, ze zijn uiterst kwetsbaar. Ik weet niet, misschien is de zorg ervoor blijven liggen omdat

de school geen openbaar gebouw is... de schildering is verborgen gebleven voor het grote publiek.'

Dit zijn beelden van het begin, nadat die wereld als een steenklopp door de ruimte geslingerd werd, toen het oppervlak barstte en scheurde, er erupties plaats hadden met gemommel en gedonder... Er was niemand die de vurige, lavabrakende kraters zag, de vochtige lucht voelde, die zag hoe de zon omgeven scheen door een krans van iriseerenden nevel, niemand wist dat er leven was op den bodem van de kokende, bruisende zee. Daar leefden ongewervelde dieren, daar deinden zeelieën, daar hechtten zich sponzen en koralen. (...) Duizenden jaren vergaan en verglijden in de onmetelijkheid der tijden. Acht tijdperken zijn door mejuffrouw Hubrecht in beeld gebracht, daar in de hal van het Meisjeslyceum.'

(Tine Lepoutre over de wandschildering, Algemeen Handelsblad, 1931)

Op 31 oktober is onder de naam "De oertijd van Zuid" het startschot gegeven voor de crowdfunding ter bekostiging van de restauratie van de wandschildering in het Joke Smit College. ontdekdekunstvanzuid.nl, deoertijdvanzuid.nl

HALFVOL

Bruisen

Zelden zoveel lusteloosheid tegengekomen als tijdens zomaar een fietstocht naar het uiterste westen van Amsterdam. Een zondagnamiddag in november, de schemer heeft al ingezet. Al op de Postjesweg schopt een boze jongen met z'n handen in de zakken een blikje tegen een achtergelaten kinderwagen. In een geparkeerde auto voor een rijtjeshuis in de Robert Fruinlaan zit een man in een bakje friet te pikken. De Johan Huizingalaan is sowieso een vergeefse poging om leven in de brouwerij te krijgen en als je rechtsaf de Pieter Calandlaan in gaat zie je ook weer mensen met patat. Nu zijn het twee vrouwen in een ti-verlichte snackbar die boven hun versnapering vreugdeloos naar buiten kijken. Verderop neemt ook tram 1 de uitgang naar het westen. Vrijwel alle passagiers staren op hun schermje. Aan weerszijden van dit stuk Calandlaan is kolossale nieuwbouw opgetrokken voor de gestapelde mens die op dit moment wel op de bank zal hangen, gezien de vele scooters van New York Pizza, Domino's en Snack City Thuisbezorgd die links en rechts voorbij sjezen. Op het raam van De Pauw Verlichting hangt een groot papier: Nu Alle Lampen Gratis Ophangen. Ook daarvoor komt de stapelmens niet meer uit zijn stoel.

Voorbij het Eucplein met de Blokker voor het handdoekhaakje en de Etos tegen het maagzuur is de wereld een maquette. De Alpen heet het hier. Langs berg en dal klinkt hoorn-geschal. Hier niet. Overal in de uit het water verrijzende woonblokken zitten mensen voor hun flatscreen. Niemand steekt zijn kop naar buiten. Niemand stampst eens keihard op de vloer om de maquette op te schudden. Bij een felverlicht BP-station aan het einde van De Alpen houdt de stad plots op. Een donkere leegte strekt zich uit. Een fietspad lokt de fietser het ongewisse in. Silhouetten van bomen tekenen zich af tegen de avondlucht. Riet en struiken doemen op. Er schiet een kornijn de struiken in. In de verte knipperen lampjes langs het fietspad. Er klinkt reggae. De lampjes blijken aan een fiets te zitten. Er danst een gestalte om de fiets. Zijn gezicht licht op en dooft en licht weer op en dooft. Het is een man met baard. In de duistere velden buiten Amsterdam danst een man met baard om zijn met lampjes versierde fiets. Hij nipt van een blikje bier. 'Hé man!' roept hij opgewekt. Soms moet je gewoon de stad uit voor wat leven.

HUGO JETTEN